

AZ OKTATÁSIRÁNYÍTÁS INFORMÁCIÓ FÖLÖTTI URALOM ÉS AZ IMPLEMENTÁCIÓ TECHNIKÁI A SZTÁLINI KORBAN

[DOI 10.35402/kek.2022.3.6](https://doi.org/10.35402/kek.2022.3.6)

Absztrakt

Az 1947 után kiépült a Magyarországon is, mint a kelet európai nemzeti államokban a sztálini rendszerű proletárdiktatúra, amelynek egyik eleme a média, az információ-áramlás fölött totális uralom, amit a politikai kontroll alatt álló intézményeken, szervezeteken keresztül gyakoroltak az oktatási ágazatban is. Az óvónőknek, a tanítóknak, a pedagógusoknak, a neveléstudomány és a tanügyigazgatás tagjainak lapot indítottak. A Nőszövetségnek és a Magyar Szovjet Társaság Pedagógiai Szakosztályának is volt nyomtatott fóruma. Az utóbbi adta ki a „Tanuljunk a szovjet pedagógusoktól” címet viselő lapot. A központi oktatáspolitikát kezdetben az Országos Neveléstudományi Intézetben volt, majd a minisztériumba került. Itt adták ki Válogatást a szocialista országok sajtójából. Ez az elrendezés nemcsak a totális ideológiai kontrollt tette lehetővé az ágazatban, hanem megteremtette a neveléstudomány monopolisztikus eszmerendszerének alapjait is. Ez az elrendezés lényegében a rendszerváltásig fennmaradt, még ha a totális kontroll jelentősen veszített erejéből.

Abstract

Educational management information domination and implementation techniques in the Stalin era

After 1947, the proletarian dictatorship of the Stalinist system was introduced in Hungary as well as in the Eastern European states. One of its elements were the total domination of the media and select and flow of information, which was also exercised in the education sector through maintained its politically controlled institutions and organizations. A newly periodicals was launched for kindergarten teachers, teachers, educators, and members of the education administrations. The Women's Association and the Pedagogical Department of the Hungarian Soviet Society also had a printed forum. The latter published a paper entitled „Let us learn from Soviet Teachers”. The

central education policy was initially making at the National Institute of Education and then transferred to the ministry. The selection from the press of the socialist countries was published here. This arrangement not only allowed total ideology control in these sector, but also laid the foundations for a monopolistic system of ideas and values in education. This arrangement essentially persisted until the change of political regime, albeit with a significant loss of total control.

Az erős központosítással járó egypártrendszerű, totalitárius államok működésének egyik jellegzetesége a kizárólagos ideológiájuk terjesztése, amellyel bármilyen irányba tett kormányzati lépéseiket igazolják, amely alapján ellenségeikkel szemben gyűlöletkampányt folytatnak, amelyből az ágazati politikákat, esetünkben a közoktatáspolitikát lépéseinek indokoltságát levezetik. Mindennek technikai feltétele az információk forrásainak, ezek kiválasztásának kizárólagos joga és terjesztése feletti monopólium megléte, amellyel a nyilvánosságban csak és kizárólag az államérdekebe illeszkedő nézetek, felfogások jelenhetnek meg a totalitárius államokban, amelyben a totális kontroll hálózata az ágazati szférára is kiterjed, feleslegessé teszi a cenzúrát. Ironikus, de igaz, hogy a diktatúra romlásának jele a cenzúra megjelenése.

Az információ-áramlás fölötti uralom vazallus államok egységbe szervezését is szolgálja. Uralmi szempontból lényeges, hogy az érdekszféra mindegyik állama ugyanazt az irányt kövesse, egységesen lépjen fel az ellenségesnek tekintett nézetekkel szemben, és hirdessék a közösen vallott, a tudományos szocializmuson alapuló ideológiájukat. A központi racionális elv szerint kézenfekvő, hogy a birodalomban mindenütt ismerniük kell egymás tevékenységét, hogy lássák a központi akarat erejét és az engedelmesség különféle – nemzetinek tekintett – módzatait, útjait, amelyekből ki lehet választani azt a módszert, aminek alkalmazását ma technikai ügynek, implementációnak neveznek.

A nemzetállami és a birodalmi léptékű hatalomkoncentráció újfajta agitációs propagandát és

egyéb, fontosnak tartott információkat terjesztő eszközök használatát építette ki mindazért, hogy a birodalmi központból induló eszmék és technikák minél hatásosabban, minél szélesebb körben terjedjenek el a nemzetállamok között, és a végrehajtás során keletkezett, a mai nyelven „jó gyakorlatnak”-nak nevezett tartalmak elterjedjenek.

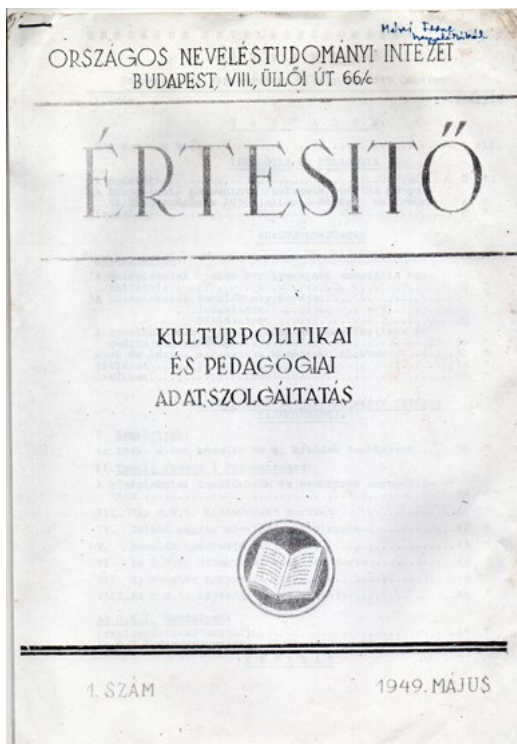
A tájékoztatás monopóliuma a közoktatásban

A múlt elemzését különösképpen megkönnyíti az állam, a párt és az oktatáspolitikai központi felügyelete alatt álló, elsősorban a tanügyigazgatásban tevékenykedő vezetőknek, iskolaigazgatóknak szánt rendszeres tájékoztatók jellege és tartalma. A továbbképzések anyagát tartalmazó, a hangulatot befolyásoló, politikai irányítást szolgáló ágazati, szakmai propagandaeszközök a kor hivatalos, uralkodó eszmerendszerének pontos dokumentumai, amelyek a nemzeti és a szovjet érdekszférába tartozó – elvileg – valamennyi állam (oktatás) politikáinak lényegét tükrözik, hiszen a gondos válogatás és mérlegelés után jelennek meg bennük az egypárti vezetés szempontjából releváns hírek a politikai tekintetben megbízható szerkesztők gondos tolmácsolásában.

Az oktatás területén az első központból kiadott tájékoztató Magyarországon, az „Értesítő” 1949 májusában, a magyarországi kommunista hatalomátvételt követően a pedagógia és az oktatáspolitikai területén monopolhelyzetbe került és ezért a meghatározó szerepet játszó Országos Neveléstudományi Intézet (ONI) sokszorosításában jelent meg.

A szakmai és a pártpolitikai oktatásirányítási szempontokat egyaránt követő szervezet e kiadványának borítóján olvasható: kultúrpolitikai és pedagógiai agitációs propaganda céljából kiadott füzet a „*kultúrpolitika munkásainak*” készült, magyarán a tanügyigazgatásban, az iskolák politikai és szakmai vezetésében, a szakszervezetekben, ifjúsági mozgalmakban ténykedő kádereknek. Mint írják, az Értesítő „*a jelenlegi művelődéspolitikánk legfontosabb kérdéseivel foglalkoznak [...] amely nélkül sem elképzelhető a nevelői kar ideológiai képzése és átképzése*” (ONI, 1949:1.). Az Értesítő az ONI eszköze a pedagógusok, a tantestületek megnyerésére, hogy elfogadják és kövessék az oktatási kormányzat programját.

1. ábra

A sors iróniája, vagy inkább a totalitárius rendszer gyakorlatias szempontú fordulékonyaságából fakad, hogy elsőként éppen azok közölték a szovjet pedológia felszámolásának a harmincas években született párthatározatait, akik később maguk is a pedológia magyar perének áldozatai lettek (Knausz 1986; Golnhofer 2004).¹

A pedológia magyar pere után jelentősen központosult tanügyirányítás, erősödött a szovjet befolyás, ami a birodalom újabb integráló politikájaként is értelmezhető. Az oktatáspolitikai adminisztratív irányítása a változó szerkezetű és nevű minisztériumba, illetve ellenőrzése alá került, az információ-, és adatszolgáltatási, agitációs propaganda feladatokkal együtt.

Az oktatásügyért felelős minisztérium a tanügyigazgatásban dolgozókat és a pedagógusokat megcélzó szakmai-politikai agitációs-propagandát

1 Volt ennek időbeli előzménye. Az 1949-ben – koncepciói vádak alapján – felszámolt Népi Kollégiumokról van szó. Különösen 1945 utáni szakaszában reformpedagógia közösségi elvei és a résztvevők aktivitás-eszméje erősen érvényesültek bennük, ugyanakkor hatott az antipedológia szakmai vezéralakjának, Makarenkónak közösségi nevelés-ideálja is (Pataki 2005:414-453). Feltehetőleg mindkét, verbálisan azonosnak tűnő, de politikai érelemben egymást kizáró pedagógiai irányzatból csak egyes elemeket emeltek át. Lásd Pataki 1971; Rottler 1977.

szolgáló hálózatba szervezett, a célközönséget kijelölő infrastruktúrát épített ki. A hosszabb lélegzetű tanulmányokat a „Szocialista nevelés könyvtára” és a „Szocialista nevelés kiskönyvtára” sorozatban adták ki. A tanítóknak és tanároknak „Köznevelés” és az óvónőknek „Gyermeknevelés”² című folyóiratok a rövidebb híreket és pedagógiai tapasztalatokat terjesztették. A pedagógiai szakmai elit lapja a *Pedagógiai Szemle* lett (ld. Géczi 2003). Az ideológia terjesztéséhez és politikai cselekvéshez szükséges módszertanokat, valamint egyéb könyveket a Közoktatásügyi Kiadó Vállalatnál gondozták ekkor. (Az oktatásügyben érintett állami kezek között lévő kiadók és nyomdák történetét még homály fedi.)

A szovjet befolyás erejét és kiterjedtségét mutatja, hogy Magyarországon is megjelentetik 1950-ben (a szovjet mintát még a nevében is követő) *Család és iskola* nevű folyóiratot,³ amelynek alapítói a Közoktatási Minisztérium mellett a Magyar-Szovjet Társaság Pedagógiai Szakosztálya, családi ügyek reszortosa pedig a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége volt.⁴

A szovjet minta és átvételének módszertana szinte azonos Magyarországon, ám formája más és más. 1949-től a Jogtudományi Közlöny könyvtára keretében indul el a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság Jogtudományi Szakosztálya által jegyzett *Tanulmányok a szovjetjog köréből* című sorozat (Verebics 2017), ami 1951-től a Magyar-Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztálya, a Magyar Jogász Szövetség és az Állam- és Jogtudományi Intézet közös kiadásában Jogtudományi Közlöny mellékleteként *Szovjet jogi cikk gyűjtemény* címmel jelenik meg.

2 1948-tól a Pedagógusok Szabad Szakszervezete óvónői tagozata gondozásában megjelenő a *Gyermeknevelés* nevű lap az 1879-ben induló *Kisdiednevelés* jogutódja. A hatalomkoncentráció állomásaként 1951-től a minisztérium az óvónőknek szóló orgánuma lett, s 1953-ban vette fel az *Óvodai Nevelés* nevet (Golyán 2018). A kiadó továbbra is minisztérium maradt, ami felelős volt az 1953. évi III. a kisdiedóvról szóló törvény végrehajtásáért.

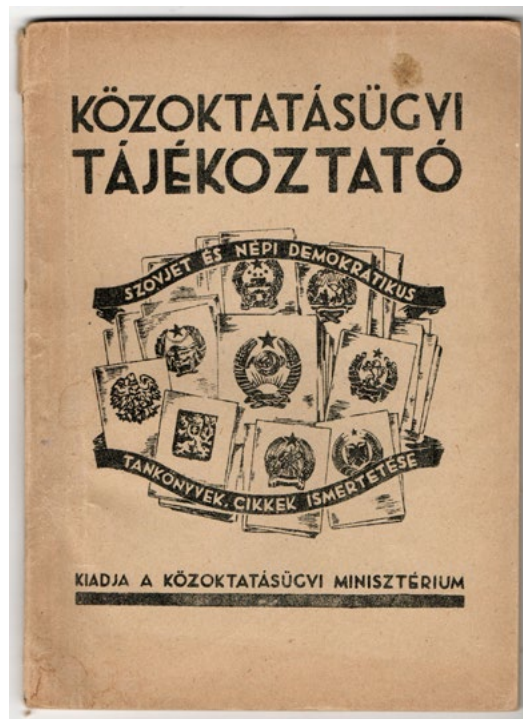
3 *Család és iskola* havonta megjelenő folyóirat 1950-től 1968 végéig jelent meg. Szünetelt: 1956. október és 1957. június között. Utódja a *Gyermekünk* c. lap lett.

4 A családi ügyek a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége reszortja lehetett, ez a kommunista szervezet adta ki 1948-ban a *Család és iskola a Szovjetunióban* című könyvet, s csak 1950-ben került ez a terület a közoktatáshoz.

A Közoktatásügyi Tájékoztató

Az ONI Értesítőjének funkcionális értelemben vett utódjaként jelentette meg a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Titkárság főosztályához tartozó működő Tájékoztatási és Sajtóosztálya először⁵ *Havi* – későbbi nevén *Közoktatási, Közoktatásügyi, illetve Oktatási – Tájékoztatót*, Illés Lajosné szerkesztésében 1950 és 1952 között.

2. ábra

A szocialista pedagógiai sajtóból kiválogatott cikkek összefoglalásai⁶ nagyszerű tablót mutatnak a népi demokráciákban élő pedagógiai és oktatás-politikai kurrens ügyekről, ezáltal láthatóvá válik az országok közötti téma-azonosság, illetve különbség. Nem kell különösebb és bonyolultabb módszertani eszköz ahhoz, hogy kimutassuk, hogy valamennyi kelet európai állam a szovjet mintát követte, hiszen tudjuk, hogy mindegyik szovjet érdekeknek volt alávetve, 1953-ig mindenképpen. Annyi számunkra elegendő, ha azonosítjuk a szovjet kezdeményezés tárgyát, időpontját, majd megkeressük a kiadványban, hogy melyik országnak mi volt a recepciója.

5 Majd az átszervezések során Közoktatásügyi Minisztérium Tájékoztatási Osztálya látta el ugyanezt a feladatot.

6 A lefordított cikkek teljes szöveganyagát az OPKM-ban még a nyolcvanas években leselejteztek és bezúzzatták.

Amennyiben több kelet európai állam egyidőben és azonos módon értékelte a szovjet példát, tehát az azonosság foka magas, ez a tény a függés mértékét is mutatja, valamint a nemzeti neveléstudomány képviselőinek szabadságfokát, együttműködésük mértékét, vagy ha úgy tetszik a szovjet hatás erősségét.

1952 és 1956 között a minisztérium szervezeti rendjébe illesztett Pedagógiai Könyvtár és Dokumentációs osztály látta el a tájékoztatás feladatát. Minisztérium Szervezeti Szabályzatában foglaltak szerint „*A neveléstudomány és segéd tudományai, valamint a vele kapcsolatos tudományágak kérdéseivel foglalkozó magyar, szovjet és egyéb külföldi államokban megjelent haladó szellemű (S. G. kiemelése) könyvek, folyóiratok és egyéb kiadványok beszerzése, dokumentálása, feldolgozása*”. (Welker i.n. 145)⁷ az eddig ismeretlen Rédl Ernőné vezetésével. A Tájékoztató felelős szerkesztője az általános iskolai orosz tankönyvek későbbi szerzője Damó Eleménné (1953), illetve Illés Lajosné (1954–56) volt, 1953-ban Balog Istvánnal közösen.

Napjainkban az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban szinte hiánytalanul megtalálható a sorozat 1952-től,⁸ azonban 1950 és 1951 közötti időszakból csupán egy tájékoztató, az 1951. 6. februári szám maradt fenn, az is az Országos Széchenyi Könyvtár birtokában. A „*Tájékoztató*” 1956 végéig jelent meg, ami a Sztálini modell reformját jelentette.

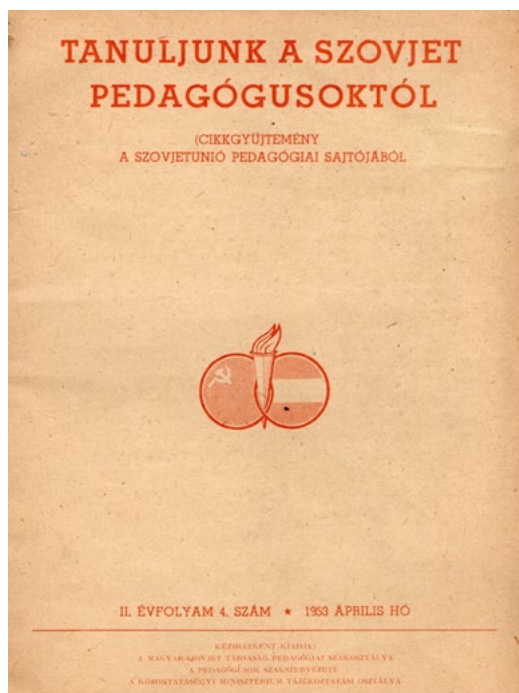
7 A teljes szöveg: A Közoktatásügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata 1953 júniusi változata szerint a Pedagógiai Könyvtár és Dokumentációs Osztály a minisztérium tevékenységi körébe tartozó feladta „*A neveléstudomány és segéd tudományai, valamint a vele kapcsolatos tudományágak kérdéseivel foglalkozó magyar, szovjet és egyéb külföldi államokban megjelent haladó szellemű (S.G. kiemelése) könyvek, folyóiratok és egyéb kiadványok beszerzése, dokumentálása, feldolgozása. A gyakorlat pedagógusok-marxista-leninista világnézeti, szakmai továbbképzését elősegítő könyvek, valamint az osztályon lefordított dokumentációs anyagok eljuttatása a pedagógusok széles rétegéhez; ajánló szakbibliográfiák kiadása. A KM. neveléstudomány gyakorlati és tudományos munkájának segítése*” (Welker i. n. 145).

8 Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban őrzik 1952-től a számokat. Hiányzik: 1952-ből a 23. és 25. füzet, és 1956. évi 40. sz.

„Tanuljunk a szovjet pedagógusoktól” és a Magyar-Szovjet Társaság Pedagógiai Szakosztályának szerepe

A minisztérium Sajtó, illetve Tájékoztatási osztálya, majd később a Pedagógiai Könyvtár fordította le a szocialista népi demokrácia (hozzájuk eljutott) sajtójából kiválogatott cikkeket, híreket és adta tovább a hazai szaksajtónak, ez többek között az 1952-ben – kezdetben kézirat gyanánt, 1954 júniusától folyóiratként – megjelenik meg „*Tanuljunk a szovjet pedagógusoktól*” beszédes nevű lapként, amelynek példányai közkönyvtárban nem lelhetők fel, így a II. évfolyam 4., a III. évf. 1., 2., 4-5., 6., 7-8., 10-11., a IV. évfolyam 1., 2-3., 4., 5., 6., 7-8., 9., 10., 11. és 12., az V. évfolyam 1., 2., 3-4., 5., 6., 7-8., 9., 10. száma.⁹ A lap főszerkesztőjének neve 1955-től ismert, Damó Eleménné, Király Klára. 1956 januárjától már a Tankönyvkiadó gondozásában a „*Pedagógia időszerű kérdései külföldön*” címmel jelent meg.

3. ábra

9 Az évfolyamok hiányosak, még a nyolcvanas években kölcsön adtam H.G.-nek a hiányzó és elkallódott példányokat. A nyolcvanas években, Bakonyi Pál nyugdíjba vonulásakor nekem adta ezt a kiadványsorozatot, valamint még számos oktatáspolitikai dokumentumot, amelyet levéltárban őrzök. Terveim szerint ezeket a jövőben a Veszprémi Egyetem fogja őrizni.

A tanulásra felszólító lapot a *Magyar Szovjet Társaság Pedagógiai Szakosztálya* (Nagy Sándor elnök, majd a Pedagógiai Tudományos Intézet igazgatója, 1954-től mint a Magyar-Szovjet Társaság legkiválóbb pedagógus-aktívája, az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetés tulajdonosa), valamint a Magyar dolgozók Párjával szorosan együttműködő a *Pedagógusok Szakszervezete* (a Szovjetunióból csak 1947-ben visszatért tanító, Cseterki Lajos 1951–54, majd 1959–80 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja, és Kovács József néhai miniszterhelyettes, majd brüsszeli nagykövet, a nyíregyházi tanárképző igazgatója 1953–55), továbbá a *Közoktatásügyi Minisztérium Tájékoztató Osztálya* és 1954/10–11. számtól a *Központi Pedagógus Továbbképző Intézet* (Szokolszky István szintén Oktatásügy Kiváló Dolgozója) adta ki. A minisztérium neve ettől kezdve nem szerepel az impresszumban. A *Központi Pedagógus Továbbképző Intézet Pedagógiai Tanszéke* (Bakonyi Pál a vezetője), mint a lap szerkesztőbizottságának tagja, erre a kiadványra is építette a továbbképzés tartalmát. Mindahányan a kor neveléstudományának képviselői, irányítói, reprezentánsai voltak.

Kezdetben csak a Szovjetunió, később a népi demokráciák pedagógiai sajtójából válogatott cikkeket közölt a lap. Anyagát a Pedagógiai Könyvtár és Dokumentációs Központ szolgáltatta, ami láthatóan kulcsszerepet töltött be a „haladó szellem” felismerésében és terjesztésében, ami nem lehetett nehéz, hiszen a Szovjetunió sajtója eleve haladó szellemű, és a béketáboré pedig magától értetődően az. A kapitalista országok, ide sorolva Jugoszlávia nem lévén haladó, sajtójukból elsősorban országukat bíráló, leleplező cikkeket hoztak le.

A *Közoktatási Tájékoztató* és a *Tanuljunk a szovjet pedagógusoktól* című lap között szoros volt a kooperáció, a személyi és intézményi átfedések és a párt és adminisztratív vezetés függése tipikus zárt rendszert teremtett, szorossága a sztálini kor jellegzetessége.

A Magyar Szovjet Társaság és Pedagógiai Szakosztálya a szovjet minta implementálásában vett részt (Rubinstejn 1953:425–439), az oktatási ügyekben az MSZT Központi Orosz nyelvű Könyvtárának is szerepe volt. A 62. sz. jegyzéke a politechnikai oktatás kérdéseinek ajánló bibliográfiáját adta ki stencilezve 1953. márciusában. A politechnikai oktatás bevezetésének gazdasági és pedagógiai indokoltóságát Sztálin a SzKP XIX. Kongresszusán tárta fel 1952-ben.

A sztálini oktatáspolitikai terjesztésében két eset is világosan mutatja a Magyar-Szovjet Társaság (MSZT) keretei között működő Pedagógiai

Szakosztály szerepét. Az egyik a nevelés iskolai gyakorlatában példaadónak Makarenko tevékenységének népszerűsítése volt. A Magyar-Szovjet Társaság kezdeményezésére (Szerkesztőbizottság 1954:9) jelentették meg „*Az új ember kovácsa*” című munkát 1947-ben (Makareko 1947). Összegyűjtött munkáit, levelezéseit, voltaképpen irodalmi formában megírt pedagógiai munkásságát később hét kötetben adták ki, előbb 1950-ben a Szovjetunióban, majd később 1955–56-ban magyarul (Kairov-Székelyné 1955–56). Az összkiadás szakmai-politikai függőségét jól mutatja, hogy a magyar változat főszerkesztője szintén Kairov volt, a magyar kiadás szerkesztője pedig a Magyar Kommunista Pártja, illetve az Magyar Dolgozók Pártja kulturális és tudományos osztályának az oktatási ügyekkel foglalkozó alosztályvezetője, Székelyné volt.

A másik jellegzetes eset pár évvel későbbi, amikor az MSZT és Pedagógiai Szakosztálya integrálódott az új tudomány- és tanügyirányítási rendszerbe. A szovjet mintára átszervezett Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottsága, elnöke Nagy Sándor, valamint a Központi Pedagógiai Továbbképző Intézet és a Magyar Dolgozók Pártja apparátusának tagjaiból, munkatársaiból álló Szerkesztő Bizottság (Bakonyi Pál, Balázs Béla, Balogh Jenő, Banó István, Nagy Sándor, Székely Endréné) adta ki a hazánkba látogató *N.K. Goncsarov* akadémikus irányadó munkáit. Az ő gyűjtésükben, szerkesztésükben jelent meg magyar nyelven „*N.K. Goncsarov előadásai, útmutatásai a magyar pedagógusok számára*” c. kiadvány (Szerkesztőbizottság 1954). A kötet tartalmazta Goncsarov 1953-ban a „Barátság Hónapja” alatt tett látogatásán vagy korábban elhangzott gondolatait. A látogatás célja, mint olvasható buzdítás a szovjet minta követésére: Goncsarov elvtárs „*felhívta figyelmünket a szovjet tapasztalatok lényegének alkalmazására és saját alkotó kezdeményezéseink fokozására*” (uo. 3.).

A Közoktatási Tájékoztató szerkezete

A Közoktatási tájékoztatóval voltaképpen a szovjet befolyás alatti szféra oktatáspolitikai-pedagógiai összefoglalója áll rendelkezésünkre az 1950-től. Ötven megjelent számról tudunk.

Az irányt adónak tartott progresszív külföldi szakmai és pártpolitikai cikkeket, beszédeket előbb magyar nyelvre fordították le, majd recenzáltak, vagy amit későbbi – nyegle fogalmazásban – zanzásítottak, utalva egyes dél-amerikai

és új-guineai törzsek emberi fej zsugorítási technikáira. Valamennyi magyar pártdokumentum megjelenését és hivatalos kommentárjaik lelőhelyét közölték. Külön kérésre teljes szöveg is a rendelkezésre állt.

A szocialista országok pedagógiai lapjai közül a legkevesebb cikket Romániából, Bulgáriából tömörítettek, a legtöbbet a Szovjetunióból, majd Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság és Lengyelország a sorrend. Néhány kínai szöveg orosz fordítások alapján került át a magyar kiadványsorozatba. Az előbbiekhöz képest érintőlegesen kaptak helyet a nyugati országok oktatásügyéről többnyire az ottani kommunista pártok vagy kommunista befolyása alatt álló szakszervezetek lapjaiban megjelent kritikai észrevételeket, illetve a szovjet politikát helyeslő állásfoglalásokat.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum őrzi a már említett kivétellel a Tájékoztatót, amely tizenhárom nagyobb fejezetcímet tartalmazott. Alább közöljük a példának választott 1952 januárjában kiadott XVII. szám szerkezetét, fejezetei és alfejezetei neveit, amelyek a többire is jellemzőek, azonban esetenként egy-egy fejezet elmaradt vélhetően anyagihiány vagy más, olykor sejtethető, politikai okból, különösen Sztálin halála utáni években.

A Tájékoztató anyagát XIV fejezetre bontották, amelyek közül nyolc további alfejezetre bomlik, melyek közül itt csak a Neveléstudomány és segédtudományai fejezet tizennégy alfejezetének a neveit tüntetjük fel.

I. A Párt irányító szerepe a pedagógiában

1. Párthatározatok,
2. A Párt útmutatásai, pártbírálókat,
3. Harc a kulturális reakció, kozmopolitizmus és a burzsoá ideológia maradványai ellen.

II. Törvények, rendeletek

1. Törvények és egyéb Minisztertanácsi és egyéb rendeletek,
2. K.M. és egyéb felsőoktatási szervek rendeletei.

III. Neveléstudomány és segédtudományai

1. A pedagógia általános alapjai,
2. Neveléstörténet,
3. Gyermeklélektan-neveléslélektan,
4. Pályaválasztás,
5. Gyógypedagógia.

Az oktatás

6. Az oktatás alapelvei,
7. Az oktatás tartalma, (tanterv, tananyag, tanmenet, tankönyv, tanszer),
8. A tanóra (óraterv, órátípusok),
9. A házi feladat,
10. Az oktatás módszerei (ismétlés, kirándulás, bemutatás),
11. A tanulók ismereteinek ellenőrzése és értékelése (számonkérés, osztályozás, vizsga),
12. Osztályon kívüli munka (szakkörök, tudományos körök, iskolai könyvtárak),
13. Tanulmányi színvonal,
14. Módszertan.

A neveléstan

15. Értelmi nevelés (megfigyelés, gondolkodás világnézeti nevelés stb.),
16. Politechnikai képzés,
17. Erkölcsi nevelés (hazafias nevelés, munkára fegyelemre nevelés stb.),
18. Esztétikai nevelés,
19. Testi nevelés.

IV. Ifjúsági mozgalom

1. Úttörő,
2. DISZ (Szovjet rész: Komszomol),
3. Egyéb ifjúsági szervezetek,
4. Tanulók iskolai szervezetei,
5. Ünnepek, iskolai kiállítások,
6. Ifjúsági irodalom, színház, film, könyvtár.

V. A pedagógus

1. A pedagógus személye és társadalmi helyzete,
2. A pedagógus társadalmi munkája,
3. A rektor, dékán, az igazgató, a tanulmányi felelős irányító munkája,
4. A nevelőtestület munkája,
5. Pedagógiai munkaközössége, módszertani tanácsok.

VI. Felsőfokú kádereképzés

1. Pedagógusképzés, átképzés /tanító, tanárképzés/,
2. Pedagógus továbbképzés,
3. Általános képzés,
4. Műszaki képzés.

VIII. Az iskola közösségi kapcsolatai

1. A család szerepe a gyermeknevelésben,
2. Az iskola és a család együttműködésének formái (szülői munkaközösség),
3. Az iskola egyéb kapcsolatai.

IX. Iskolapolitika, közoktatásügyi tervezés

1. Általános iskolapolitika,
2. Iskoláztatás,
3. Lemorzsolódás,
4. Szociális összetétel,
5. Továbbtanulás,
6. Tanulmányi színvonal,
7. Diákszociális intézmények (napközi, kollégium, ösztöndíj stb.)
8. Nemzetiségi iskolapolitika.

X. Köznevelés rendszere és szervezete

1. Óvoda,
2. Általános iskolapolitika,
3. Középiszkolák-technikumok,
4. Egyetemek-főiskolák,
5. Aspirantúra,
6. Dolgozók iskolája (esti tagozatok),
7. Szakérettségi,
8. Levelező oktatás,
9. Továbbképzés, átképzés.

XI. Tanügyigazgatás és felügyelet

1. Közoktatásügyi minisztérium és felsőoktatási szervek,
2. Tanácsok és oktatási osztály,
3. Rektor, igazgató, dékán,
4. Tanulmányi és szakfelügyelet.

XI. Tudományos intézmények

XII. Kongresszusok, ankétok

XIII. Könyvbírálatok

XIV. Függelék.

A Tájékoztató szerkezete tudatos, alapos és a közoktatás minden elemére, technikai, ideológiai tekintetben kiterjed. A szerkesztés az oktatásügy egypárt-rendszerű világának logikáját elemeiben mutatja be. A döntéseket a párt hozza, ami a törvényekben jelenik meg, amelyet a tudományos intézetekben a neveléstudomány bontásaként az oktatás és nevelés két dimenziójában helyez el. Az iskolában az ifjúsági szervezetek és az oktatás-nevelés iskolán túli világa is központi szempontokhoz igazodik. Mképpen a család bevonása az iskola feladatainak végrehajtásába. Az iskola-politika

a rendszerszintű kontroll létre utal. A pedagógus és a pedagógusképzés technikai és tartalmi normáinak szabályozása e rendszer része, ahogy a tanügyigazgatás szervezeti módja is. Ki kell emelnem, hogy az iskolarendszer természetes elemének tekintik a szerkesztők a szakérettségit 1952-ben, és elkülönítve közlik az esti és levelező oktatást (utóbbi forma ebben az időben csak a funkcionáriusok előtt volt nyitott). A kongresszusok és a könyvbírálatok fejezet az álláspontok és teendők tisztázását szolgálták. A kiadvány utolsó oldalain, a Függelékben kapott helyet az ellenséget, a kapitalista országok oktatásügyét ócsárló fejezet, amelynek kelet- és nyugat-európai forrásai voltak.

A reprezentativitás

Noha a kiválasztott és lefordított pedagógiai, oktatáspolitikai cikkek híven követik a Szovjetunió oktatáspolitikájának – változó – súlypontjait, azonban több okból sem reprezentálják a szovjet érdekszféra oktatáspolitikáját. Mindegyik kézenfekvő: az adott történelmi pillanatban csak a magyar minisztérium – illetve szerkesztői – szempontjából a legfontosabbnak tartott politikai ügyeknek, témáknak adtak elsőbbséget – ezeket adták ki fordítani. Ez pedig azt jelenti, hogy más kisebb politikai jelentőségű – érdektelenebb – nemzetek oktatáspolitikai ügyei ritkábban jelennek meg, ugyanakkor szerkesztői szempontból fontossá vált témák nagyobb figyelmet kaptak, mint például Sztálin halálát követően a lengyelországi események.

Mindezek mellett technikai szempontokat is figyelembe kell vennünk: nem minden nyelvhez volt kéznél kellő számú fordító: oroszul, németül, angolul többen tudtak, vagy álltak rendelkezése, mint mondjuk bolgáruul vagy románul. Vitathatatlan, hogy a kelet-európai politikának mintát adó, orosz nyelven íródott, vagy oroszra fordított – például kínai – művek száma messze kiemelkedik a más nyelvek gyakoriságához képest.

Az irányított recepció

A Tájékoztató hidegháborús logikát követő szerkesztési elvét a Szovjetszka Pedagogika 1951/11. számában N. A. Konsztantyinov *Két világ, két nevelési rendszer* címet viselő tanulmányában leírta mint helyes álláspontot: Vagyunk mi: „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta a SZU hatalmas

eredményeket ért el közoktatás terén. [ezen okból] A szovjet iskolarendszer nagy hatással van a népi demokráciák iskolareformjára” (a szerző kiemelése). És vannak ök: „A kapitalista országokban ezzel szemben a dolgozó tömegek iskoláztatására kevés gondot fordítottak. USA-ban még a kötelező alapkü oktatást sem valósították meg” (Konsztantyinov 1951).

Az érdekszféra országaiban „a szovjet iskola-rendszer – ami valójában a szovjet oktatáspolitikája egészét jelenti – nagy hatása” a feltétel nélküli vagy kikényszerített, olykor önkéntességen alapuló befogadási hajlandóságától függött.

A recepció útja sokféle útja lehetett. A negyvenes években hatalomra jutott, Szovjetunióból jött kommunisták többsége jól ismerhette a sztálini korszak 1938-ban megjelent hivatalos értékelését, *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története – rövid tanfolyam* című munkáról van szó (SzK(b)P, 1948), ami a pártiskolák és továbbképzések kötelező anyagát képezte.

Magunk is oszttjuk Ágoston György tényeken alapuló véleményét, aki az MTA Pedagógiai Főbizottságának elnökeként elismerően szólt a marxista-leninista pedagógia terjesztésére tett erőfeszítésekről, szerinte „felbecsülhetetlen jelentőségűek [...] a Szocialista Nevelés Könyvtárának szovjet kiadványai és a Közoktatásügyi Minisztérium gazdag dokumentációs anyaga” (Ágoston 1954:397).

Források, hivatkozások

- Ágoston György 1954 A pedagógia tudományának helyzete és feladatai. Vitaindító beszámoló. *Pedagógiai Szemle*, 4-5:396-415.
- Géczi János 2006 A szovjet pedagógiai minta. *Iskolakultúra* 9:24-38.
- Golyán Szilvia 2018 *A kisdédvőképző intézettől az óvóképző főiskoláig. A óvodapedagógus-képzés főbb állomásai a kezdetektől napjainkig*. RAABE KLETT Oktatási Tanácsadó és Kiadó Kft.
- Golnhof Erzsébet 2004 Hazai pedagógiai nézetek 1945–1949. *Iskolakultúra*, Pécs.
- Kairov I. A. – Székely Endréné szerk. 1955–1956 *Makerenko művei I.-VII.* kötet. Akadémiai Kiadó – Tankönyvkiadó. Budapest.
- Knausz Imre 1986 A magyar „pedológia” pere 1948–1950. *Pedagógiai Szemle*, (36) 11:1087-1102.

- Konsztantyinov, N. A. 1951 Két világ, két nevelési rendszer. *Szovjetszkaja Pedagogika* 1. sz. In Illés Lajosné – dr. Balogh István szerk. *Közoktatásiügyi tájékoztató*. 1952. január, 17. sz. füzet. 53.
- Makerenko, Anton Szemjonovics 1947 *Az új ember kovácsa*. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest.
- Országos Neveléstudományi Intézet (ONI) 1949 *Értesítő* 1. sz. május.
- Pataki Ferenc 1971 *A valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pataki Ferenc 2005 *A Nékosz-legenda*. Osiris, Budapest.
- Rottler Ferenc 1977 *Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fűjják... Népi kollégiumok 1939–1949*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rubinsztejn, M. I. 1953 *A burzsoá tudomány és technika az amerikai imperializmus szolgálatában*. Szikra, Budapest.
- Szerkesztőbizottság 1954 *N. K. Goncsarov előadásai, útmutatásai a magyar pedagógusok számára*. Magyar–Szovjet Társaság Lap- és Mozgalmianyag Kiadó Vállalat.
- SzK(b)P, 1948 *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története – rövid tanfolyam*. Szikra, Budapest.
- Verebics János 2017 A szovjet polgári jog és hatása az alakulóban lévő magyar civilizistikára, 1948–1951. *Állam- és Jogtudomány*, (58) 3:45-72.
- Welker Ottó i.n. *A művelődésügyet irányító minisztériumok szerkezete, ügybeosztása és vezető tisztviselői 1945–1984*. Kézirat, ismert példányok az Országgyűlési Könyvtár, az OPKM adattárában.